

نظریه رهبری "آبرمرد"

نوشته: حسن عابدی جعفری
عضو هیأت علمی دانشگاه امام حسین (ع)
گروه مدیریت

چکیده

در این مقاله، ضمن ارائه یک طبقه بندی از تئوریهای رهبری از دیدگاه علمای مغرب زمین، نظریه رهبری "مردان بزرگ" مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. برای این منظور، نخست سیر تاریخی این تئوری و سپس نظریات و پیام اساسی صاحب نظران این نظریه عنوان می‌گردد. موقعیت این تئوری در حال حاضر، خلاصه نکات اصلی این نظریه و نقد آن، قسمتهای دیگر این مقاله را تشکیل می‌دهند.

مقدمه

۱- کلیات

تحلیل موقعیتهای رهبری، نیازمند نظریه پردازی است. انجام این مهم در خلال قرن حاضر، توجه بسیاری از اندیشمندان علوم انسانی را به خود معطوف داشته، به گونه‌ای که حاصل این تلاشها، انبوه نظریه‌هایی است که در تبیین این پدیده عرضه گردیده است. این تئوریها رهبری را از دیدگاه‌های

مختلف به نظاره نشسته‌اند؛ بطور خلاصه آنها را تحت سه عنوان کلی زیر می‌توان طبقه‌بندی کرد:

۱- نظریه‌های رهبر محوری ۲- نظریه‌های پیرو محوری ۳- نظریه‌های موقعیت محوری. از آنجا که آشنایی با این نظریه‌ها برای دانش پژوهان رشته‌های رهبری و مدیریت یک ضرورت است، در خلال سلسله‌ای از مقالات، این نظریه‌ها به ترتیب معرفی خواهند شد. هدف مقاله حاضر، پرداختن به نخستین این تئوریاها به لحاظ پیشینه زمانی، از گروه نظریه‌های رهبر محوری یعنی "تئوری رهبری مردان بزرگ" خواهد بود.

۲- نظریه‌های رهبر محوری

دسته اول از نظریه‌های رهبری را تئوریهایی تشکیل می‌دهند که تمرکز اصلی آنها پیرامون محور شخص رهبر است. از اینرو، اصطلاحاً، آنها را نظریه‌های "رهبر - محور" و یا تئوریهای شخصی رهبری^۲ نامیده‌اند. صاحب‌نظران، با اندک اختلافی، این نظریه‌ها را به سه گروه اصلی تقسیم نموده‌اند:

۱- نظریه‌های رهبری آبرمرد^۳ یا تئوریهای رهبری مردان بزرگ^۴

۲- نظریه‌های خصائل رهبر^۵ یا صفات رهبری

۳- نظریه‌های رفتار رهبر^۶

در قرار دادن گروه دوم از تئوریاها - خصائل رهبر - در حیطه شمول این دسته از نظریه‌ها، هیچ اختلاف نظری به چشم نمی‌خورد. لکن بسیاری از محققان در حالی که تقسیم‌بندی خود را از همین گروه دوم آغاز کرده‌اند، از ذکر تئوریهای گروه اول صرف نظر کرده‌اند. بنابراین بر سر انضمام این گروه از نظریه‌ها - تئوریهای رهبری آبرمرد - به این دسته‌بندی، اتفاق نظر کامل وجود ندارد. با وجود این، به دلایل متعدد، ما این گروه را ذیل همین دسته‌بندی می‌آوریم.

1- Leader - Oriented Theories

2- Personal Theories of Leader ship

3- Great-Man Theories of Leader ship

4- Great-Man Theories of Leader ship

5- Trait Approaches to Leadership

6- Theories

اختلاف نظر اساسی در مورد گروه سوم از نظریه‌ها - تئوریهای رفتار رهبر - بروز و ظهور نموده است. برخی از محققان، این گروه نظریه‌ها را از این حیث که در مقابل خصایل یا ویژگیها و صفات رهبر، به رفتار رهبر توجه کرده است، نظریه‌های رفتار رهبر، نامیده‌اند؛ و تحقیقات اولیه سه دانشگاه "آیوا"، "اوهایو" و "می‌شیگان" در ایالات متحده را ذیل این گروه آورده‌اند (Robbins, 1992).

بعضی دیگر از پژوهشگران، این مطالعات را از این جهت که از ابزار پرسشنامه برای پی بردن به نگرش رهبران در باره رفتارشان استفاده کرده‌اند، "نظریه‌های نگرشی رهبری" نام نهاده‌اند (Hersey and Blanchard, 1989). دسته سوم از محققان، این مطالعات را صرفاً "مطالعات اولیه یا کلاسیک رهبری" قلمداد نموده و آنها را زمینه ساز تحقیقات بعدی دانسته‌اند. این محققان از اطلاق عنوان "نظریه" بر این مطالعات پرهیز کرده‌اند (Luthans, 1987). همین گروه اخیر، دسته‌ای دیگر از مطالعات مشابه مانند شبکه‌های مدیریت و... را جدای از طبقه‌بندی نظریه‌ها، تحت عنوان "سبکهای رهبری" آورده‌اند. جدول صفحه بعد این دسته‌بندیهای تئوریک را از نظر برخی صاحب‌نظران به عنوان نمونه و به طور خلاصه نشان می‌دهد.

در این مقاله، نخستین نظریه از دسته اول این تئوریها به اجمال تشریح گردیده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نیمه قرن نوزدهم تا دهه ۱۹۶۰						زمان محقق
۱۹۴۵-۱۹۶۰			۱۹۳۵-۴۵	۱۹۳۵ تا		
شبکه‌های رهبری ۳-۴	مطالعات اولیه کلاسیک ۳-۳	شیوه‌های تکرش ۳-۲	رفتار رهبر ۳-۱	خصائل رهبر ۲	آبرمود ۱	
-	-	+	-	+	-	هرسی و بلانچارد Hersey and Blanchard
x	+	-	-	+	+	لوتانز Luthans
-	-	-	+	+	-	راینر Robbins

نظریه رهبری مردان بزرگ (آبرمرد)

الف - سیر تاریخی

دانشمندان علوم انسانی معتقدند که مطالعات علمی پیرامون رهبری، با تمرکز بر شخص رهبر آغاز شده، نخستین این نظریات، تئوری رهبری "آبرمرد" نامیده شده است. صاحب‌نظران عقیده دارند که ریشه‌های این نظریه را در یونان و رُم باستان باید جستجو کرد (Luthans, 1987). خردگرایان قرن هجدهم و فیلسوفان رُمانتیک این قرن، مانند نیچه از مروجان این نظریه بوده‌اند (Bass, 1990). با وجود این، دوره رونق این تئوری را باید از آغاز نیمه دوم قرن نوزدهم تا پایان نیمه اول قرن بیستم به حساب آورد.

ب - محتوای نظریه

از دیدگاه بسیاری از مفسران علوم اجتماعی، تاریخ با رهبری مردان بزرگ شکل می‌گیرد. پیروان نظریه آبرمرد معتقدند که مسیر تاریخ را ویژگی‌های این مردان بزرگ به علاوه شانس، تعیین می‌کند. به عقیده نیچه، تصمیم ناگهانی یک آبرمرد می‌تواند مسیر تاریخ را تغییر دهد. محقق دیگری را نظر بر این است که تحول جوامع، مرهون مردان بزرگ بوده، این گونه رهبران هستند که نهضت‌هایی را در طول تاریخ آفریده، مانع از آن شده‌اند تا سایر جنبش‌ها یا جریان‌ها بتوانند جامعه را به مسیر دیگری هدایت کنند (James, 1880). بر اساس نظریان محقق، تاریخ جهان، تاریخ مردان بزرگی است که رسالت‌های بزرگی را به دوش کشیده‌اند، رسالت‌هایی که برای انجام آنها به توده‌های عظیم انسانی نیاز بوده است. گرایش نویسندگان قرن نوزدهم بر این محور استوار بوده که رهبر، شخص واجد صلاحیت‌ها یا ویژگی‌های منحصر به فردی است که افکار توده‌ها را تسخیر می‌کند. صرف نظر از اینکه چنین رهبری در کجا یافت شود، این رهبر قهرمان نقش خود را به هر شیوه ممکن، ایفا خواهد کرد.

علاوه بر این، بسیاری از نظریه پردازان این تئوری، به پیروی و متأثر از تحقیقات یکی از محققان نیمه دوم قرن نوزدهم (Galton, 1869)، با تکیه بر سوابق موروثی مردان بزرگ، کوشیده‌اند تا رهبری را بر اساس "وراثت" تحلیل کنند. چهارده ملت، در طول زمانی به درازی پنج تا ده قرن، توسط یکی از پژوهشگران (Woods, 1913) مورد مطالعه قرار گرفته و این نتیجه حاصل شده که موقعیت حکومت هر یک از این ملتها با توانایی‌های رهبران آنها ارتباط نزدیک داشته است. این

تحقیقات تاریخی نشان داده است که برادران رهبران این سرزمینها نیز مردان بانفوذ و پرقدرتی بوده‌اند. ادامه این پژوهشها توسط دیگر محققان (Wiggam, 1913)، این فرضیه را، که بقای اصلی و ازدواج در میان این خانواده‌ها موجب بوجود آمدن یک طبقه اشرافی برتر می‌شود، تأیید نموده است. بر اساس نظر این محقق، عرضه کافی رهبران برتر، بستگی مستقیم به میزان افزایش زاد و ولد طبقات اشراف دارد. در راستای همین تفکر یکی از پژوهشگران (Dowd, 1936)، چنین نتیجه‌گیری کرده است که هیچ پدیده‌ای به نام رهبری توده‌ها وجود ندارد. افراد هر جامعه دارای درجات هوشی، توانایی، و قدرت معنوی مختلفی هستند. توده‌ها نشان داده‌اند که می‌توان در آنها نفوذ کرد و آنها را به هر جهتی سوق داد. به همین دلیل است که گفته می‌شود توده‌ها همواره توسط اقلیتهای برتر هدایت می‌شوند.

ج- وضعیت این نظریه در حال حاضر

صاحب‌نظران رهبری معتقدند که نظریه رهبری آبرمرد، در موقعیت کنونی با ظهور رهبرانی، مانند لی لاکوکا^۱، که مؤسسات متزلزل تجاری را با رهبری شگفت آفرین خویش، دگرگون ساخته، حمایت می‌شود. این مطلب در مورد رهبران موفق نظامی و سیاسی نیز مصداق دارد؛ به طور مثال، مارتین لوترکینگ^۲ به عنوان "آبرمرد"ی تلقی می‌شود که رهبری وی به نهضت حقوق انسانی سیاه پوستان در ایالات متحده روح بخشید (Bass, 1990).

د- خلاصه نظریه

در مجموع، نکات زیر از نظریه رهبری "آبرمرد" قابل تلخیص است:

- ۱- رهبری، امری ذاتی است نه اکتسابی. رهبران ساخته نمی‌شوند، بلکه رهبر زاده می‌شوند.
- ۲- رهبری، امری موروثی است. انتقال رهبری در نسلها و از طریق وراثت صورت می‌گیرد.
- ۳- رهبری در انحصار طبقات خاصی از جامعه است؛ توده‌ها در رهبری هیچ نقشی ندارند.
- ۴- رهبری امری جهانشمول است. رهبران، صرف نظر از موقعیتها، قادرند در هر شرایطی، با اتکا به خصوصیات ذاتی خود و برخورداری از شانس، همواره موفق باشند.
- ۵- رهبران تعیین‌کننده و تغییر دهنده‌گان مسیر تاریخند.

1- Lee Caccoca

2- Martin Luther King

ه - نقد نظریه

نظریه رهبری آبرمرد را بیشتر به دیده یک نظریه فلسفی باید نگریست تا یک نظریه تحقیقی علمی. تأثیر پذیری این نظریه از تئوری بقای اصلی داروین، و تکیه آن بر جنبه‌های وراثتی در مقابل جنبه‌های اکتسابی، بویژه تأکید بر انحصاری بودن رهبری در قشر اشرافی جامعه به سبب وراثت، به دور از واقعیات مشهود جوامع است.

اگرچه نقش تعیین کننده رهبران را در تغییر مسیر تاریخ نمی‌توان انکار کرد، در عین حال نفی نقش مردم و موقعیت، در رهبری، دو نقطه ضعف اساسی این نظریه به حساب می‌آید. به علاوه، پدیدایی نظریه‌های متعدد رهبری پس از این تئوری، نشان‌دهنده ناتوانی این نظریه در پاسخگویی به سؤالات اساسی است که در باب رهبری مطرح است.

روی هم رفته علی‌رغم انتقاداتی که بر این نظریه وارد است، اهمیت و جایگاه این تئوری را به عنوان نخستین تلاش پژوهشگران مغرب زمین در تبیین پدیده رهبری، نمی‌توان نادیده گرفت.

و - منابع برای مطالعه بیشتر :

Jennings, E.E. (1960)

An Anatomy of Leadership : Princes, Heroes and Supermen. NY : Harper.

ز - منابع و مأخذ :

Bass, B.M. (1990)

Bass and Stogdill's Handbook of Leadership: Theory, Research, and Managerial Applications.
NY : Free press.

Carlyle, T. (1907)

Heroes and Hero Worship.
Boston : Adams. (Originally published in 1841).

Dowd, J.(1936).

Control in Human Societies.
NY : Appleton - Century.

Galton, F. (1869).

Hereditary Genius.

NY : Appleton - Century.

Hersey, P. and Blanchard, K. (1988).

Management of Organizational Behavior : Utilizing Human Resources.

NJ : Englewood cliffs : Prentice - Hall

James, W. (1880).

Great Men, Great Thoughts, and Their Environment.

Atlanta Monthly, 46 : 441-59.

Luthans, F.(1987).

Organizational Behavior.

Singapore : Mc Graw Hill Book Co.

Robbins, S.P.(1991).

Organizational Behavior : Concepts, Controversies, and Applications.

Prentice - Hall, Englewood Cliffs, NJ.

Wiggam, A.E. (1931).

The Biology of Leadership.

In H.C. Metcalf (Ed.), Business Leadership.

NY : Pitman.

Woods, F.A. (1913).

The Influence of Monarch.

NY : Mc Millan.